ئەدىبلەر نىمە ئۈچۈن پۇشايمان قىلدۇ ؟

يالقۇن روزى

يانغىن ئېلكىتابلىرى

ئېلكىتاب ئىشلىگۈچى: يانغىن گۇرۇپپىسى

قەدىمكى زاماندا ئۆتكەن مەشھۇر پەيلاسوپ سوقرات «ھەقىقەتنى بىر ئادەم سۆزلەيدۇ، پىتنە-پاساتنى مىڭ ئادەم سۆزلەيدۇ» دېگەن ئىكەن ھەقىقەتنى قوغداش مەيدانىدا مۇستەھكەم تۇرۇپ دارغا ئېسىلغان سوقرات ئۆز زاماندا شىلىرى ئىچىدە ھەقىقەتنى سۆزلىگەن ساناقلىقلا كىشىلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئافىنا سوتىدا سۆزلىگەن چاغدىكى جاراڭلىق ئاۋازى تاكى ھازىرغىچە ياڭراپ تالاي كىشىلەرنىڭ قەلبىنى لەرزىگە سالماقتا، ئەلۋەتتە ھەقىقەتلا ئىجازەتسىز ساياھەت قىلالىغان قۇدرەتلىك كۈچكە ئىگە.

مەن ئەدەبىيات كوچىسىغا ئىشتىياق باغلىغاندىن بۇيان ئوقۇغان ئەسەرلىرىمدە ئەدىبلەرنىڭ ھەقىقەت قارىشىغا ۋە ئىدىيەۋى مەۋقەسىگە بەكرەك قاراپ كەلدىم. ئادەتتە ئەدەبىيات تارىخىدىكى ساختىلىقنى، چىنلىق، رەزىللىكنى گۈزەللىك، قەبىھلىكنى مېھرىبانلىق دەپ چۈشىنىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ پەرقىنى مۈجمەل ئەدىبلەر كۆپ ئۆتكەن، شۇڭا، نۇرغۇن ئەدىبلەرنىڭ يازغانلىرى تارىخنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلمەي، دەۋر شامالLىرىدا توزۇپ تۈگىگەن، بىز ئىنسانىيەتنىڭ ئەدەبىيات تارىخىغا ھەقىقەت نەزىرى بىلەن قارايدىغان بولساق، ھەرخىل مەۋقەدىكى ئەدىبلەرنى، يەنى ھەقىقەت ئۈستىدە تىنىمسىز ئىزدەنگەن ئىزدىنىش روھىغا باي، پاراسەتلىك ئەدىبلەرنى: ھەقىقەت مەيدانىدا تەۋرەنمەي تۇرالىغان جاسارەتلىك ئەدىبلەرنى، ھەقىقەت ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلاپ تىللاردا داستان بولغان ئوت يۈرەك ئەدىبلەرنى: ھەقىقەتتىن بىخەۋەر ھالدا ياشاپ ئۆتكەن ئالىجوقا ئەدىبلەرنى: ھەقىقەتنى تونۇغان ئەمما يېقىنلىششىقا جۈرئەت قىلالمىغان توخۇ يۈرەك ئەدىبلەرنى، ھەقىقەتنى قوغداشقا ھەرقاچان تەييار تۇرغان پىداكار ئەدىبلەرنى، بىر ئۆمۈر ھەقىقەتنى سېتىپ خەجلەپ ئادەتلەنگەن «ھايانكەش» ئەدىبلەرنى كۆرىمىز.

ھەر قايسى ئەل ئەدەبىياتىنىڭ ئاسمىنىدا نۇرانە يۇلتۇزلاردەك چاراقلاپ، ئۆزگە تىكلىگەن جۇپ-جۇپ كۆزلەرنى قاماشتۇرۇۋېتىدىغان ئەدىبلەر دەل تارىخنىڭ رەھىمسىزلىك بىلەن تاسقاشلىرىدىن بىر-بىرلەپ ئۆتۈپ، جاھان ئەھلىنىڭ ئورتاق ئېتىراپ قىلىشىغا ئېرىشكەن ئەدىبلەردۇر. بىلىش قانۇنىيىتى بويىچە ئېيتقاندا، بىر ئادەمنىڭ تونۇشى تەدرىجىي چوڭقۇرلىشىش جەريانىنى بېسىپ ئۆتىدىغانلىقى تەبىئىي ئەھۋال. بىز ھەرقانداق ئەدىبنىڭ ھەقىقەتنى بىلىش جەريانىنى مۇشۇ قانۇنىيەت بويىچە كۆزىتىمىز. مۇشۇنداق ئىلمى پوزىتسىيە بويىچە قارىغاندا دېققىتىمىزنى ئالاھىدە تارتىدىغىنى ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىدىن، ئېنىقراق ئېيتقاندا ھەقىقەت قارىشىدىن پۇشايمان خاراكتېرلىك خۇلاسە چىقارغان بىر قىسىم ئەدىبلەردۇر. پۈتكۈل ئىنسانلارنىڭ بىلىشلىرى جەريانىدا، بىر ئادەمنىڭ بارلىق بىلىش جەريانىدا سۇبيېكتىپ بىلەن ئوبيېكتىپنىڭ تامامەن ماس، بىردەك بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، سەپسەتىدىن قۇتۇلماق تەس. لاتىنلارنىڭ «خاتالاشمايدىغان ئادەم يوق، خاتالىقدا چىڭ تۇرۇۋېلىش كالۋالىق، ئاقىللار خاتالاشمايدىغانلار ئەمەس، بەلكى خاتالاشسا شۇئان تۈزىتىدىغانلاردۇر» دەيدىغان ھېكمەتلىك سۆزى بار. بىر ئەدىبكە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىلگىرىكى ئىجادىيەت يولىدىن پۇشايمان قىلىش قارىماققا كىشىنى ئۆكۈندۈرىدۇ، ئەمما چوڭقۇرراق كۆزەتسەك، پۇشايمانلىق تەپەككۇر قىلىش مەزكۇر كىشىنىڭ ئىدىيەۋى تونۇشىدا، قىممەت قارىشىدا تۈپتىن بۇرۇلۇش بولغاندا، ھەقىقەتنى يېڭى باشتىن چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتكەندە كۆرۈلىدىغان ئىجابىي سۈپەت ئىكەنلىكىنى بايقايمىز. بىر ئۆمۈر ھەقىقەتنى تونۇش، چۈشىنىش بەختىگە مۇيەسسەر بولالماي ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئەدىبلەرگە سېلىشتۇرغاندا ھەقىقەت ئىزدەپ ۋە

ھەقىقەتنى چۈشىنىپ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش بىر ئەدىب ئۈچۈن بەخت ھەم يۇقىرى مەنىۋى ساپا ھېسابلىنىدۇ، ئەلۋەتتە.

ئۆزىنىڭ ئىجادى ھاياتىدىن پۇشايمان خاراكتېرلىك خۇلاسە چىقارغان بىر خىلدىكى ئەدىبلەر بىزنىڭ مىللىي ئەدەبىيات تارىخىمىزدىمۇ بار. مەن 1980 ـ يىللاردىن بۇيان ئۆز ئەدىبلىرىمىزنىڭ ھەققەت قارىشىغا، يەنى ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتكەن چىنلىققا، ئۇلارنىڭ ھەقىقەتنى سۆزلە جاسارىتىگە ۋە ھەقىقەت ئىزدەش قىزغىنلىقىغا، قىسقىسى، خەلقىمىزنىڭ تارىخى كەچۈرمىشى ۋە ئىجتىمائىي رېئاللىقىغا مۇناسىۋەتلىك ھەقىقەت مەسىلىسىدىكى مەيدانىغا بەكرەك دىققەت قىلىپ كەلدىم، ئۇلارنىڭ قەلبىدە ھەقىقەت بولسىلا، قەلىمىدە ئەكس ئەتمەي قالمايتتى. شۇڭا ئۇلارنىڭ سۆز جۈملىلىرى ئارىسىدا، مىسرا ـ كۇپلېتلىرىنىڭ قات ـ قاتلىرىدا ھەقىقەت دۇردانىلىرىنىڭ بار ـ يوقلىقىنى بەكرەك زېغىرلىدىم. شۇ جەرياندا بىر قىسىم ئەدىبلىرىمىزنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئىجادىيەت مۇددىئاسى ۋە مەۋقەسىدىن پۇشايمان خاراكتېرلىك خۇلاسە چىقارغانلىقىنى ھېس قىلدىم. شۇ يېرى دىققەتكە سازاۋەركى، ئۇلار بۇ خىلدىكى ئەسەرلىرىنى 55 ياشتىن كېيىنكى ياش باسقۇچىدا يازغان ئىدى. ئومۇمي مەنىدىن ئېيتقاندا، قەلەمكەشلەرنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىجادىيەت مۇددىئاسى ۋە مەۋقەسىدە بۇرۇلۇش ياسىشى، شۈبھىسىزكى، مەزكۇر ئەدىبنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىغا ئالاھىدە قىممەت بېغىشلايدۇ.

20 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان، ئەمما، ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىنىڭ ھەقىقەت قارىشىنى چىن مەنىسى بىلەن يېڭىلاپ ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىدىن پۇشايمان خاراكتېرلىك خۇلاسە چىقارغان ئەدىبلەر ئانچە كۆپ ئەمەس. ئەسلىدىنلا ھەقىقەتكە بولغان ھېرىسمەنلىك ھېسسىياتى يوق، ھەقىقەت ئۈستىدە ئىزدىنىشنى ئادەت قىلمىغان ئەدىبلەر نېمە يېزىشىدىن قەتئىينەزەر ھەقىقەت بىلەن مۇناسىۋەتسىز ھالدا قايسى كۈچنىڭ يېشىل چىرىغى يېقىلسا نىشاننى شۇ ياققا بۇراپ، ئاغزىغا نېمە كەلسە، شۇنى يېزىپ ياشاپ كېتىۋېرىدۇ. ئەمما، ھەقىقەتكە ھېرىسمەن، ھەر ۋاقىت ھەقىقەتنى تېپىشنىڭ، ئۇنى تولۇق يوللار ئارقىلىق ئىپادىلەشنىڭ كويىدا بولغان ئەدىبلەر ھەقىقەتنى تاپقان ياكى يېڭىۋاشتىن تونۇغان چېغىدا ئىدىيەدە تامامەن «قاسراق» تاشلاپ، يېپيېڭى قىياپەت بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. بۇ خىلدىكى ئەدىبلىرىمىزدىن ھازىرچە مېنىڭ بىلىدىغانلىرىمدىن نىم شېھىت، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن، روزى سايىت قاتارلىقلار بار.

شائىر نىم شېھىت 1971 ـ يىلى ئاۋغۇستتا ئانا يۇرتى بايدا ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ناھايىتى قىيىن كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان چاغلىرىدا «پېقىرنىڭ ئىقرارى» ناملىق ئېسىل شېئىرىنى يېزىپ ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ھەقىقەتنى تامامەن خاتا چۈشىنىپ كەلگەن پۇشايمىنىنى چوڭقۇر نادامەت بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەن.

شائىر ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر 1981 ـ يىلى يېشى 58 گە ئۇلاشقاندا «ھىدايەتنامە» (يەنە بىر ئىسمى «ئۆمۈر ھەققىدە مۇخەممەس») ناملىق نادىر شېئىرىنى ئىجاد قىلىپ ئەڭ تۈپ ھايات ھەقىقىتىنى خاتا چۈشىنىپ ياشاپ كەلگەنلىكىنى تەن ئالغان. شائىر بۇ بىر پۈتۈن شېئىرىنى «ئۆمۈر مەنزىلىدە تاپتىم ناھايەت شۇ ھەقىقەتنى» دېگەن مىسرا بىلەن ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ساماۋى ھەقىقەتنى يېڭىباشتىن، چىن مەنىسى بىلەن تونۇپ يەتكەنلىكىنى ئىپادىلىگەن. ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن 1993 ـ يىلى يېشىنىڭ 60 قا تولغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن يازغان كاتتا ئەسىرى «ئۆمۈر تەلقىنلىرى» دە ئۆزىنىڭ 60ياشتا مېتافىزىكىلىق ھەقىقەتنى چوڭقۇر چۈشىنىپ ئارىپ بولغانلىقىنى، يەنى ئويغانغانلىقىنى

ئىقرار قىلغان. ئۇنىڭ «ئارىق» لىقنىڭ مەنىسى تېخىمۇ كەڭ ھەقىقەت مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئۇ ئۆزىنىڭ مەنۋى مۇساپىسىدە روشەن ھالدا ئويغانغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن تېخىمۇ مەنىلىك قىلىپ، «60 ياشتىمۇ غەپلەتتە قالغان كىشىنى زېمىن لەرزىسى بىلەن تەقدىر زىلزىلىلىرىمۇ ئويغىتالمايدۇ» دەپ ئېيتقان.

شائىر روزى سايىت 1998 ـ يىلى 55 يېشىدا يازغان «بېغىشلىما» ناملىق شېئىرىدا ئۆزىنىڭ رېئال دۇنياغا مۇناسىۋەتلىك ھەقىقەتنى خاتا تونۇغانلىقىنى ھەم ئىلگىرىكى خاتا ئىجادىيەت مۇددىئاسى ھەققىدىكى پۇشايمانلىق ھېسسىياتىنى ناھايىتى دادىل ھالدا مۇنداق ئىپادىلىگەن:

قەلەمنى ھەر مۇقامغا يورغىلاتتىم، مەيلىگە قويماي،

تېرىقنى «تاغ» قىلىپ يازدىم، غۇلاچنى «بىر ئىلىك» قىلدىم.

تېخى «ئايغىر غۇنلاپتۇ، ـ دېدىم، قۇملار چېچەكلەپتۇ..»

دېمەك ئىلھامنى يالغاننىڭ چىراغىغا پىلىك قىلدىم.

يېشىم ئەللىكتىن ئاشقاندا، دېدىم، بەس! ھەقنى سۆزلەيمەن،

ئۆزۈمنى زاتى مەنسۇردەك كۇلاھۇ ـ جەندىلىك قىلدىم.

بىلگىلار ئۇشبۇ يازمامدىن مىنىڭ ھالىمنى ئوغلانلار،

كېتەرمەن بىئەجەل مەيلى، ئاۋامنى خەندەلىك قىلدىم!...

دېمەك، بىزنىڭ 20 ـ ئەسىر ئەدەبىيات تارىخىمىزدا ھەقىقەت ئۈستىدە قايتا ئويلىنىش، رېئاللىقنى يېڭىباشتىن تونۇش ئارقىلىق ھەق ـ ناھەقنى ئېنىق ئاڭقىرىغان، شۇنداقلا ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقەت قارىشىدىكى بۇ خىل روشەن ئۆزگىرىشنى مەردانە ھالدا قەغەز يۈزىدە تەن ئالغان ئەدىبلىرىمىز مېنىڭ بىلىشىمچە يۇقىرىقى تۆت زات.

شەرقنىڭ مۇتەپەككۇرى كۇڭزى «يېشىم ئاتمىشقا يەتكەندە، باشقىلارنىڭ سۆزىنىڭ ھەق ـ ناھەق ئىكەنلىكىنى شۇئان ئاڭقىرىۋالىدىغان بولدۇم» دېگەن ئىكەن. بەلكىم ئاتمىش ياش ھەقىقەتنى تونۇش يېشى دەپ قارالسا كېرەك، ياش ئاتمىش ياشقا ئۇلاشماي تۇرۇپ ھەقىقەتنى تونۇغىلى، چوڭقۇر چۈشەنگىلى بولمايدۇ دەپ كېسىپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

چۈنكى ھەقىقەتنى تونۇش مەسىلىسى ھە دېگەندىلا ياشقا باغلىق بولىۋەرمەيدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ تەپەككۇر تارىخىدا ياش، قىران چاغلىرىدا ھەقىقەتنى ئاجايىپ ئېنىق تونۇغان، چوڭقۇر چۈشەنگەن تالاي ئەدىبلەر ئۆتكەن.

ھەقىقەت دېگەن نېمە؟ دېگەن بۇ مەسىلىگە مۇتەپەككۇرلار مۇنداق ئۈچ جەھەتتىن ئېنىقلىما بېرىشتى: ھەقىقەت ـ مۇقەررەر قانۇنىيەت. ھەقىقەت ـ لوگىكا. ھەقىقەت ـ ئىنسانىيەت ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ مەنبەسى. بۇ يەردىكى مۇقەررەر قانۇنىيەت تۇرلۇك ـ تۈمەن شەيئىلەردىكى مۇقەررەر قانۇنىيەتنى، لوگىكا بولسا تەپەككۇرنىڭ لوگىكىلىقىنى كۆرسىتىدۇ، ئەقىل ـ پاراسەتنىڭ مەنبەسى ـ مەڭگۈلۈك «ساماۋى ئەقىل» نى كۆرسىتىدۇ. بىر ئېغىز سۆزگە يىغىنچاقلىغاندا، پىكىر چىن بولسا يەنى پىكىر بىلەن رېئاللىق بىردەك بولسا، مانا بۇ ھەقىقەت بولىدۇ. ئادەتتە چىنلىق ياخشىلىق، گۈزەللىك

ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى سۈپىتىدە تەكىتلىنىدۇ. لوگىكا چىنلىقنى، سەنئەت گۈزەللىكنى، ئېتىكا ياخشىلىقنى توپ مەقسەت قىلىدۇ. ھەقىقەت سوبيېكتىپنىڭ ئوبيېكتىپ شەيئى ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى توغرا ئىنكاس قىلىشى بولۇپ، سۇبيېكتىپ بىلەن ئوبيېكتىپنىڭ ماسلىقى، بىردەكلىكنى ئىپادىلەيدۇ. سەپسەتە ئوبيېكتىپ شەيئى ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنىڭ بۇرمىلانغان ئىنكاسى بولۇپ، سۇبيېكتىپ بىلەن ئوبيېكتىپنىڭ بىر بىرىدىن يىراقلىششى بۆلۈنۈشنى ئىپادىلەيدۇ. مۇئەييەن دائىرىدە، مۇئەييەن ئوبيېكتىپ شەيئىگە قارىتا، ھەقىقەت ھامان ھەقىقەت، سەپسەتە ھامان سەپسەتە. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ماھىيەتلىك پەرق بار. لېكىن، پەلسەپە نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا ھەقىقەت بىلەن سەپسەتە بىر ـ بىرىگە تايىنىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى بىر ـ بىرىنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. ھەقىقەت بولمىسا، سەپسەتە بولمايدۇ، سەپسەتە بولمىسا ھەقىقەتمۇ نامايەن بولمايدۇ. مۇتەپەككۇر ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن «يوقلۇق بارلىقنىڭ ئەڭ نوپۇزلۇق باھالىغۇچىسى» دېگەن ئىدى. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا يالغاننىڭ مەنىسىنى تەكشۈرۈپ چىقىش ھەقىقەتنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشىمىزگە ياردەم بېرىدۇ.

20 ـ ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدا جەدىتچىلىك بايرىقىنى كۆتۈرۈپ مىللىي ئويغىنىش ھەرىكىتىنى قوزغىغان مۇتەپەككۇر ئىسلاھاتچى ئابدۇقادىر داموللام 1910 ـ يىللارنىڭ بېشىدە يازغان «نەسىھەتى ئامما» ناملىق ئەسىرىدە «بۇ زامان غەپلەت ۋە بىپەرۋالىق زامانى ئەمەس. ئويغىنىش ۋە سەزگۈرلۈك زامانىدۇر! جاھىللىق ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەس، ئىلىم ـ مەرىپەت دەۋرىدۇر. باشقا مىللەتلەر ئىلىم ۋە مەرىپەت سايىسىدا ھاۋادا ئۇچۇپ پەرۋاز قىلماقتا، سۇ ئاستىدا بولسا خۇددى قۇرۇقلۇقتا يۈرگەندەك ئەركىن ئۈزۈشمەكتە. بىز تېخى غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتماقتىمىز. ئۇيقۇ ئۆلۈمنىڭ بۇرادىرى ۋە مۇقەددىمىسىدۇر. بۇ ھالەتتە دائىم ئۇخلىماق يوقۇلۇش ۋە ئۆلۈم يولىدۇر! ھېلىھەم ۋاقىت ھەم پۇرسەت بار!» دەپ چۇقان سالغان.

ئۆزىنى «كۆكتە يۇلتۇزلار يانار، يەردە پەقەت شائىر يانار...» دەپ خارەكتېرلىگەن ئوت يۈرەك شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرمۇ 1930 ـ يىللىرىنىڭ بېشىدا يازغان بىر شېئىردا نادانلىقىمىز، بىپەرۋالىقىمىزغا قاتتىق ئېچىنىپ:

كېلىدۇ بىر كۈن پۇشايمان قىلىسەن،

تەكتىگە گەپنىڭ شۇ چاغدا يېتىسەن.

«خەپ» دېسەڭ ئۇ چاغدا ئۆلگۈرمەي قالۇر،

شۇندا ئۇيغۇر سۆزىگە تەن بېرىسەن!

دەپ كېسىپ ئېيتقان. بىز ئابدۇقادىر داموللام بىلەن ئابدۇخالىق ئۇيغۇرنىڭ بۇ خىتابلىرىدىكى ئەكس ئەتكەن تارىخى ھەقىقەتكە گۇمان بىلەن قارىيالايمىزمۇ؟ ئەقىل كۆزى روشەن بۇ ئىككى ئەدىبنىڭ دانا ھۆكۈمى ئىجتىمائىي رېئاللىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇقەررەر يۈزلىنىشنى چوڭقۇر كۆزىتىش ۋە چۈشىنىش ئارقىلىق يەكۈنلەنگەن لوگىكىلىق تەپەككۇرى ئەمەسمۇ؟ ئۇلار نېمە ئۈچۈن زامانداشلىرىغا قارىغاندا شۇنچە چوڭقۇر ھەم دانا ئويلىيالىغان؟ بۇ يەردىكى روشەن سەۋەب شۇكى: ئۇلار ئۆزلىرىنى مەۋجۇت كىرىزىسنىڭ ئالدىغا قويۇپ، ئۇنىڭغا دادىل يۈزلىنىپ ۋە چوڭقۇر چۈشىنىپ

تەپەككۇر قىلغاچقا ھەقىقەت ھېسابلىنىدىغان پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويالىغان، كىرىزىس ئېڭى يوق بولغان ئادەمنىڭ ھەقىقەت بىلەن بولغان ئارىلىقى تولىمۇ يىراق بولغان بولىدۇ.

بىلىشىمىز كېرەككى، ساماۋى ھەقىقەتتىن تاشقىرى ھەر قانداق ھەقىقەت مۇتلەق بولمايدۇ. شۇڭا، ھەربىر شەخس، ھەربىر قوۋمنىڭ ئۆزلىرىنىڭ تارىخى كەچۈرمىشلىرىگە، ئىجتىمائىي ئەھۋالىغا يارىشا تۈرلۈك غايە مەقسەتلىرى بولىدۇ. شۇڭا غايە مەقسەت ئۇلارنىڭ نەزىرىدىكى ھەقىقەت مەسىلىگە تۇتاشقان بولىدۇ، بۇ ھەقىقەت مەسىلىنى ھەر بىر كىشىنىڭ پەرق ئېتىش ئىقتىدارى، چۈشىنىش قابىلىيىتى ئوخشاش بولمايدۇ. بۇنىڭغا تۇتقان پوزىتسىيەسىمۇ ھەرخىل بولىدۇ. ھەقىقەت مەسىلىنى دەس كۆتۈرۈپ ئۆز خەلقىنىڭ ھايات يولىغا نۇرانە سايە چۈشۈرۈپ ياشاش يولىدا كۈرەش قىلىدىغانلارمۇ بولىدۇ. ھەقىقەت مەسىلىنى ئۆچۈرۈپ تاشلاش ھەلەكچىلىكىدە ئۆمۈر بويى بىر جاۋۇر يۈندىنى كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان ناكەسلەرمۇ بولىدۇ. ھەقىقەت دىگەن نىمە؟ سەپسەتە دىگەن نىمە؟ پەرۋايى پەلەك ھالدا بىر ئاشقازاننىڭ غېمىنى يەيدىغان، ئارىستوتېل ئېيتقاندەك ياشاش ئۈچۈن يىيىش ئەمەس، يىيىش ئۈچۈن ياشايدىغان ئەرزىمەس كىشىلەرمۇ بولىدۇ.

ئەگەر چىن مەنىسى بىلەن چۈشىنىدىغان بولسا، ئەدىبلەر ھەرگىز ئادەتتىكى كىشىلەر ئەمەس، ئەگەر ئەدىبلەر ئەدىبلىكنى مەسئۇلىيەت دەپ بىلمەي ئابرۇي-مەنپەئەت دەپ چۈشىنىدىغان بولسا، تۈپتىن خاتالاشقان بولىدۇ. ئۇنتۇماسلىق كېرەككى، مۇئەييەن دەۋردىكى ئەدىبلەر ئۆز مىللىتىنىڭ روھى دۇنياسىنى ھەقىقەت مەسىلىنىڭ نۇرانە شولىسى بىلەن يورۇتۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بولىدۇ. ئۇلار خەلقىنىڭ يادرولۇق مەنپەئەتى ۋە تۈپ قىممەت قارىشىنى چۈشەنگەن، نۆۋەتتىكى مىللىي ئېھتىياجىنى ئۆزىنىڭ مەقسەت-مۇددىئاسىغا ئايلاندۇرغان، ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئېنىق تونۇغان، بۇ خىل مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلىشتىن ھەرگىز باش تارتمايدىغان بولۇشى كېرەك. ھەر بىر دەۋرنىڭ، ھەربىر جەمئىيەتنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرى بولىدۇ، ئەدىبلەر دەۋرنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىق تونۇشى، جەمئىيەتنىڭ تومۇرىنى ماھىرلىق بىلەن تۇتۇشى لازىم. ئەدىبلەردە دەۋرنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىق تونۇيدىغان ئۆتكۈر دىت، جەمئىيەت تومۇرىنى تۇتۇش جەھەتتىكى ئالاھىدە سەزگۈرلۈك بولمايدىكەن، ئەل قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىكى دەۋەتنى ھەرگىز ھېس قىلالمايدۇ، ئانا خەلقىنىڭ قەلبىدىكى بىلىنەر-بىلىنمەس پىچىرلاشلىرى ئاڭلاشقا قادىر بولالمىغان ئەدىب، ئۆزىنىڭ ياشاش مەقسىتىنى مەڭگۈ قىممەتكە ئىگە قىلالمايدۇ. ئۇنداق ئەدىب ئەرزىمەس كويلاردا سوكۇلداپ، سورۇن-سەھنىلەردە كاپىلداپ، قۇرۇق شۆھرەت غېرىبى بولۇپ ئۆزگىنىمۇ، ئۆزگىلەرنىمۇ ئالداپ ئۆتتۈۋېرىدۇ. ئاخىرقى ھېسابتا تارىخ تەرىپىدىن سۈپۈرۈلۈپ تاشلىنىدىغان ئەخلەت ئەدىبلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالىدۇ خالاس!

ھەققى ئەدىب ھەقىقەتكە ئېتىقاد قىلىش، ھەقىقەتنى ئىزدەش، ھەقىقەتنى سۆزلەش جەھەتتە ئاۋانگارتلىق روھىغا ئىگە بولىدۇ، ھەقىقەت ئىزدەش روھى توق ئەدىب كىتابخانلارنى بەكلا ئۈمىدسىزلەندۈرىدۇ، مەن بۇنداق ئەدىبلەرنى «ئەخلەت ئەدىبلەر» دەپ ئاتاشنى مۇۋاپىق دەپ قارايمەن. ھەقىقەتنى سەپسەتە بىلەن بىر تەكىيگە باش قويغۇزۇش مەقسىتىدە نىكاھ ئوقۇپ يۈرگەن ئەدىبلەرنى بولسا، «ئەخمەق ئەدىبلەر» دەپ ئاتاشنى مۇۋاپىق دەپ قارايمەن، ئەلۋەتتە بۇ ئىككى خىل ئەدىب مېنىڭ نەزىرىمدە ھەقىقەتنى خالىغان باھادا سېتىپ خەجلەپ ئادەتلىنىپ كەتكەن «ھايانكەش» ئەدىبلەردىن ئەۋزەلرەك. چۈنكى ئۇ ئىككى خىل ئەدىب ھامىنى ھەقىقەت يولىدا تىز پۈكۈپ پۇشايمان ياشلىرىنى تۆكۈشى ئېھتىمال. ئەمما، «ھەقىقەت ھايانكەشلىرى» نى قۇتقۇزۇش بەسى مۈشكۈل.

مەن نەزىرىنى ھەقىقەتكە تىككەن، ھەقىقەت ئۈستىدە ئىزدەنگەن، ھەقىقەتكە ئېتىقاد قىلىدىغان، مۇئەييەن ھەقىقەت قارىشىغا ئىگە، ھەقىقەتنى سۆيىدىغان، ھەقىقەتنى ئوخشىمىغان دەرىجىدە بولسىمۇ چۈشەنگەن. ئۇنى ئىپادىلەشكە ئۆزىنى ئاتىغان ئەدىبلەرنى دادىل پىكىرلىك ئەدىبلەر، دانا پىكىرلىك دەپ ئىككى خىلغا ئايرىپ چۈشىنىپ باقتىم. دادىل پىكىرلىك ئەدىبلەر ھەقىقەتنى سۆزلەش جەھەتتىكى جەسۇرلىقى بىلەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ قەلبىنى سۆيۈندۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ تەپەككۇرى چوڭقۇر بولمىسىمۇ، پىكىرلەرنىڭ دادىللىقى بىلەن ئەزىمەت ئەدىبلەردىن ھېسابلىنىدۇ، ئۇلاردا مۇتەپەككۇرلارغا خاس دانا پىكىر، چوڭقۇر بىلىم، ئىلمىي قاراش، مۇكەممەل ئىدىيە بولمىسىمۇ، خەلقنىڭ كۆڭلىدىكىنى دېيەلەيدىغان ئەزىمەتلەرگە خاس يارقىن خاسلىق بار. قاراشلىرى بىلەن زاماندىشلىرىنىڭ ئەقلىنى ئويغىتالمىسىمۇ، مەردانە چۇقان-سادالىرى بىلەن زاماندىشلىرىنىڭ قەلبىنى ھاياجانلاندۇرۇپ ھېسسىياتىنى ئۇرغۇتالايدۇ، ھەقىقەتنى سۆيۈش، ھەقىقەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىش جەھەتتىكى پىداكارلىقى بىلەن ئۇلار گاھىدا كىشىنىڭ مەستلىكى كەلگۈدەك دەرىجىدە ئاجايىپ كۈچلۈك بولۇپ كېتىدۇ. گاھىدا كىشىنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك دەرىجىدە ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئەمما، ھەرگىز شەرمەندە ئورۇنغا چۈشۈپ قالمايدۇ.

بىر قوۋمنىڭ يادروسنى تەشكىل قىلغۇچى زىيالىيلار توپىغا ھاياتى كۈچ بېغىشلايدىغان ئېنېرگىيەنى دانا پىكىرلىك، چوڭقۇر بىلىملىك، مۇستەقىل ئىدىيەگە ئىگە مۇتەپەككۇر ئەدىبلەر يەتكۈزۈپ بېرىدۇ، بۇ خىل ئەدىبلەر ناھايىتى ساناقلىق بولىدۇ. ئۇلار پىكىر، ئىدىيەلىرىنى بىر قوۋمنىڭ ئۆگە-ئېگىلىرىدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بىز يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ ئۆلمەس ئەسىرى «قۇتادغۇبىلىك» نىڭ قىممىتى ئارىدىن مىڭ يىللار ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە ئىچ-ئىچىمىزدىن قايىل بولغان ھالدا تەن ئالماقتىمىز، ئۇنىڭ قەۋەت-قەۋەتلىرىگە سىڭگەن تەپەككۇر دۇردانىلىرى بىلەن ئىدىيە ئۇچقۇنلىرى كۆز ئالدىمىزدا بىر مۇكەممەل ئىدېئال جەمئىيەتنىڭ مودېلىنى نامايان قىلماقتا. ھەقىقەتەنمۇ بىر مۇتەپەككۇر ئەدىب بىر مىللەتنىڭ تارىخىدا پارلاق ماياكتەك يېنىپ، مىللەت ئەزالىرىنى كېلەچەكتە دۇچ كېلىدىغان ئاپەتلەردىن ئاگاھلاندۇرۇپ، ئۇلار تىرىشسا ئېرىشەلەيدىغان ئامەتلەردىن بېشارەت بېرەلەيدۇ. ئۇلار بۇ خىل روھى ۋە سالاھىتى بىلەن مىللەتنىڭ مەنىۋى داھىيلىرىغا ئايلىنىدۇ.

مېنىڭچە دادىل پىكىرلىك ئەزىمەت ئەدىبلەر بىلەن چوڭقۇر پىكىرلىك مۇتەپەككۇر ئەدىبلەرنىڭ كۆنلەرنىڭ بىردە پۇشايمانلىق ھېسسىياتىدا ئۆكۈنۈپ ئەسەر يېزىشى ئاز كۆرۈلسە كېرەك. سەۋەبى، ئۇلارنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى يىراق-يىراقلاردا چاقناۋاتقان ھەقىقەت يۇلتۇزلىرىغا ئاداشماي تىكىلگەن، ئۇلارنىڭ بارماقلىرى ھەقىقەت مەشئىلىنىڭ دەستىسىنى باشتىن-ئاخىرى بوشاشماي مەھكەم تۇتقان بولىدۇ. ئادەتتە بىز ھەقىقەتنى تونۇش باشقا مەسىلە، بىلىم سەۋىيەسى بىلەن تەپەككۇر قابىلىيىتى باشقا مەسىلە دەپ چۈشىنىمىز، مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئەدىبلىرىمىز نېمە ئۈچۈن پۇشايمان قىلىدۇ، دېگەن مەسىلىنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشكە مەلۇم دەرىجىدە يىقىنلاشقىلى بولىدۇ، دەپ قارايمەن. ئادەتتە، بىلىم قۇرۇلمىسى مۇكەممەل، ئەمما ھەقىقەت ھەققىدىكى تونۇشى مۇجمەل ئالىم-ئەدىبلەر ھەممە دەۋردە، ھەممىلا جايدا ئۇچرايدۇ. بىز ماقالىلىرىمىزنىڭ باش تېمىسىنى ئېھتىياجنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ، ئەدىبلەرنىڭ بىلىم-ماھارىتى بىلەن ھەقىقەتنى بىلىش ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە نەزەر سالساقمۇ، مۇئەييەن بىلىم-ماھارەت ھازىرلىغان، ئەمما ھەقىقەتتىن يىراق ئەدىبلەرنى خىلى كۆپ كۆرىمىز. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى: يېزىقچىلىق ئالدى بىلەن بىر خىل ماھارەت، نۇرغۇن

ئەدىبلەرنىڭ يېزىقچىلىق ماھارىتى بولمىسىمۇ، مۇتەپەككۇرلۇق سالاھىيىتى ھازىرلانمىغاچقا «سۆز ۋادىسىدا ئېزىقىپ يۈرگۈچىلەر» قاتارىدا كولدۇرلاپ يۈرۈۋېرىدۇ. يەنە بىر قىسىم ئەدىبلەرنىڭ مۇئەييەن بىلىم قۇرۇلمىسى بولسىمۇ، بىلىش مەقسىتى ئايدىڭ بولمىغاچقا، يەنى كىم ئۈچۈن يېزىش، نېمە ئۈچۈن يېزىش چۈشەنچىسى ئايدىڭ بولمىغاچقا ھەر مۇقامغا يورغىلاپ ئاخىرقى ھېسابتا مەغلۇبىيەتچىگە ئايلىنىدۇ، شۇڭا بىر كىشىدە بىلىم ۋە ماھارەتنىڭ بولۇشى ئۇنىڭ ھەقىقەتنى تونۇغانلىقىغا باراۋەر دەپ چۈشىنىشكە ھەرگىز بولمايدۇ.

ئاپتورى: يالقۇن روزى (ئوبزورچى. شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتىنىڭ مۇھەررىرى)

مەنبە: شىنجاڭ مەدەنىيىتى ژۇرنىلى 2010-يىللىق 6-سانى

ئېلكىتاب ئىشلىگۈچى: يانغىن گۇرۇپپىسى

www.yanghin.net admin@yanghin.net